

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"
<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 8

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1906–1916)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядники Мирон КАПРАЛЬ, Андрій ФЕЛОНЮК

Автори коментарів: О.Вінниченко, Л.Войтович,
М.Капраль, Я.Книш, О.Кулчицький,
С.Панькова, Л.Тимошенко, А.Фелонюк

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

- © Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2007

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)

РОЗДІЛ II

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ,
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА

видань, але й виповнило ряд прогалин — в виді не виготовлених на час видань попередніх літ. Його головне видавництво — “Записки” значно розширено, з 72 до 90 аркушів на рік (з 12 на 15 аркушів в томі) і збільшено число розвідок. На місце давньої “Історичної бібліотеки”, що містила переклади наукових праць з чужих мов, заведено як нову серію сього видавництва “Українсько-руський архів”*, де містяться оригінальні розвідки, матеріали сирі й півоброблені — новий плюс в науковій видатності Товариства. В сумі видатки на наукові видання в останнім році дійшли небувалої цифри 47.100 кор[он], а видатки на наукові цілі, разом з науковою адміністрацією — до 63 тис. корон, і завдяки старанням Виділу сей величезний бюджет знайшов покриття — при 18 тисячах всього-на-всього підмог з публічних фондів для Товариства! Поруч експедицій етнографічних* організовано в ширших розмірах експедицію археографічну, для систематичного збирання матеріалів до історії козаччини*. Хоч сій експедиції прийшло стрінутися з труднощами навіть в виеднанні поручень для занять в заграничних державних архівах — поручень, які, здається, не нарушують нічийого стану посідання і не коштують і сотика — а міністерство, давши два рази невелику субвенцію на цілі археографічної роботи, в минувшім році її не відмовило*, робота йшла енергично, в архівах Києва, Харкова, Москви, Петербурга, Варшави, Кракова й Відня, незадовго сподіваємося побачити результат сих робіт*. Сформовано нову наукову комісію — статистичну, яка поставила собі широкі плани роботи, рішила завести й власне видавництво* — коли б тільки матеріальні засоби були трохи багатші для сього. Одним словом, наукова робота розвивалася інтенсивно, шукаючи все нових доріг, здобуваючи все нові сфери для себе. Її не ослабили й утрати, які понесли ми в нечисленнім гурті наших членів за сей рік*. Прожиті два роки були виповнені нею — напруженою, енергичною, плідною роботою — цінною тим більше, що їй приходилося розвиватися в сферах, в вищій мірі неприхильних обставин, де Товариство наше, що в нормальних обставинах повинно б опиратися на цілу систему ріжних наукових інституцій і вищих шкіл, — являється відокремленою, одинокою вищою науковою інституцією українською, при тім незвичайно слабо забезпеченою, дуже мізерно дотованою. Будемо надіятися, що в будучності суспільність наша, здобувши собі більше впливовий, рішучий голос в політиці, використає се і для забезпечення підстав культурного розвою, в тім і для розвою нашого Товариства, а й саме се Товариство, дальшим культурно-національним походом нашого народу, не буде стояти одиноко, а стане одним огнивом в цілій системі нових, чи націоналізованих наукових інституцій і в Україні австрійській, і в Україні російській”.

ВІСТУП НА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРАХ НТШ 12 ТРАВНЯ 1909 р.]

Сьогорічні загальні збори отворив голова проф. М.Грушевський о год[ині] 4^{1/2} по полудню в присутності 42 членів (окрім того, 12 заграничних членів прислало повновласті для їх заступства). Розпочав їх отсею промовою:

“Зібралися ми зробити обрахунок діяльності нашого Товариства за останні роки, наших здобутків і змагань ще не здійснених, і оцінити результати.

В житті нашої суспільності сі два роки не принесли багато ясних моментів. Надії, що роздвіли були кілька літ тому, розвівалися з кожним днем, ронили свої цвіти з кожною хвилиною. Ми сподівалися, що нова доба Росії принесе з собою російській Україні коли не наглий, несподіваний вибух скочених сил, то можливість свобідного розвою, відродження подавленого і приглушеного життя, успіхи суспільного і культурного розвою. Ми надіялися, що реформа парламентарного представництва в Австрії поправить рішучо і скоро долю тутешньої української людності, дасть задоволення її економічним і культурним потребам. Ми думали, що з сим поліпшенням політичних обставин культурне, а в тім і спеціально наукове життя цілої України піде вже тепер темпом скорим і енергічним, не стрічаючи на своїй дорозі сильніших перепон, і поруч нашого Товариства повстануть многі і ріжні наукові інституції, які розділять з ним його наукові й культурно-національні завдання і тягар праці на сім полі.

Але реформа парламентарного представництва Австрії не принесла з собою справедливого трактування національних українських потреб, а натиск реакції звів українське життя в Росії до вузьких меж самої майже культурної роботи, та й то обставленої безконечними перешкодами. Нові елементи, які були пристали до українського руху під час днів свобод, переважно відстали від нього, коли виявилося, як мало виглядів має він до того, щоб зараз стати великою силою політичною. Українська робота спочила далі на плечах переважно давніх, випробуваних своїх трудівників. Тим часом розвій української свідомості в ширших масах, що дуже замітно поступає в останніх часах, для задоволення культурно-національних потреб тих мас вимагає значних культурних і наукових засобів, книжкової продукції, освітніх і наукових інституцій, а в сучасних обставинах українського життя в Росії так трудно з тим.

Наше Наукове товариство зісталося по тім усім далі, і, мабуть, іще чималий час зістанеться твердиною наукової і культурно-національної роботи, покликаною заступати своєю діяльністю те, що в нормальних обставинах повинно би вестися цілою системою вищих шкіл і наукових інституцій, не тільки для австрійської, а й цілої соборної України. І воно мусило напружува-

ти свої сили й енергію, щоб дати якомога більше для задоволення потреб нашого народу — скільки ставало його сил, а властиво — скільки дозволяли його скупі відмірені засоби, що й усіх своїх сил не давало йому проявити.

Всіма силами змагало воно до підтримання розвою якнайтісніших зв'язків між Україною австрійською і російською, в інтересах успішного розвою українського культурного життя силами всіх частей української землі. Пильнувало нейтралізувати окремішність обох частей української землі, витворену їх історією, і зверхні перешкоди, які так часто останніми часами творилися свідомо для того, щоб паралізувати тіснішу національну єдність українських земель (досить згадати саме мито, наложене неправдо на наші видання)*, і ті тенденції можливого відокремлення, можливого відгородження російської України від впливів національного життя Галицької України, її культурного і наукового розвою, які недавніми часами проявилися з ріжних, офіційних і неофіційних сторін.

Щоб улегшити се духове єднання, дати спромогу російським українцям користуватися культурними засобами, книжковою продукцією австрійської України, Товариство наше два роки тому заклало свою книгарню в Києві*, не спиняючися, в інтересах поставленої мети, перед можливими матеріальними стратами, — бо супроти всяких трудностей чужі книгарні не мали ніякої охоти держати галицьких видань. Завдяки старанній і тямущій управі книгарня ся розвивається гарно, приєднуючи широкі круги, і є всяка надія, що вже в другім році свого існування вона перестане бути пасивною, а з тим стає можливим думати про заложення філій в інших більших центрах України.

Такою ж прислугою для тіснішого культурного єднання обох частей України треба вважати і умову, уложену Науковим товариством в минувшім році з Видавничою спілкою, від якої воно перейняло для своїх книгарень її давніші видання і на будуче бере в розпродаж її видання* (які виходитимуть за порозумінням з тими ж книгарнями). Хоч умову сю зроблено з захованням матеріальних інтересів Наук[ового] товариства (з забезпеченням добрих зисків для її книгарень), умова ся робить ту прислугу Вид[авничій] спілці, що здійсмає з неї в значній мірі тягарі і клопоти адміністраційні, дає їй можливість більшої енергії й рухливості в сфері чисто видавничій, де вона як через свої видання, а ще більше через свій орган (перейнятий від Наукового товариства) “Літературно-науковий вістник”* сповняє дуже важну роботу також в напрямі тіснішого єднання ріжних частей нашої землі.

В сім же напрямі, поширюючи круг своїх наукових зв'язей і впливів, ішло наше Товариство, радо відзиваючись на пропозиції обміну виданнями, прошення відступлення даром або за значною знижкою наших видань ріжним інституціям, українським і чужим. А одною з справ, яка повинна б при найближчій можливості бути полагоджена ним, являється, по моїй думці, і матеріальна підмога з боку нашого Товариства Українському науковому

товариству київському, що розвиває свою наукову роботу в тіснім контакті з нами, а не маючи надії ні на які підмоги з публічних фондів, мусить бути підтримане всіма чинниками нашої суспільності, а в першій лінії також і нашим Товариством, що в своїх початках користало так багато з підмог російських українців.

Внутрішня наукова діяльність самого Товариства визначалася в минулім році великою інтенсивністю. Показчиком може служити число засідань його наукових органів, що перейшло всі попередні літа (за два роки 57 засідань секцій і 33 засідання комісій, против 53 засідань секцій і 18 засідань комісій попереднього дволітнього періоду). Число наукових рефератів (90 за два роки) теж дуже значне, як також і наукова видавнича продукція 16 томів, коло 300 арк[ушів] друку, не рахуючи передруків, хроніки і видань популярно-наукових. З'явилися нові видавництва, як перший том корпусу матеріалів по історії козаччини*, "Студії з поля суспільних наук" — нове видавництво, що має заступити собою давнішу "Часопись правничу і економічну", яка по виході X тому має перейти до новозаснованого "Правничого товариства"*; що розвинулося з нашої правничої комісії. Сердечно вітаємо заснування сього нового товариства, що має перед собою також цілі наукові, і бажаємо йому найкращого розвитку.

Цілий ряд приготованих публікацій мусить чекати черги в огляду на брак матеріальних засобів. Готується ряд томів корпусу до історії козаччини, особливо по історії Гетьманщини XVII—XVIII в.* На сю незвичайно слабо розроблену епоху нашого історичного життя, майже позбавлену всяких архівальних видань джерел, звернено останніми роками особливу увагу нашим Товариством, і його роботи в сій сфері матимуть велику вагу, з огляду на те значіння, яке ся доба мала в розвої українського життя, привівши українську суспільність до найбільшого політичного і національного усвідомлення і могутньо вплинувши на долю українського відродження".

Далі згадав голова про утрати, які понесло наше Товариство в тіснім гурті своїх членів (смерть многозаслуженого нашого історика і діяча Вол[одимира] Антоновича, молодого історика Богдана Бучинського, проф. Пильчикова й інших). Пригадав глибокий жаль, який пройняв нашу суспільність з приводу недути д-ра І.Франка, одного з найбільш заслужених і невиспутих діячів Товариства, і висловив живу радість з тої причини, що зібрані бачать нині д-ра Франка серед себе в далеко ліпшій здоров'ї, повног енергії і планів дальшої діяльності, та побажав йому ще довгої й щасливої діяльності (присутні прийняли се бажання гарячими оплесками). В кінці спинившись на заходах Товариства до збільшення і ліпшого упорядкування своєї бібліотеки і колекцій в новім локалі, голова закінчив бажанням, щоб суспільність наша опікувалася науковою діяльністю Товариства, а наші посольські круги не залишали енергічних старань коло поліпшення скупих дотацій Товариства, взагалі по-мачишиному трактованого в офіціальних сферах.

...незадовго сподіваємося побачити результат цих робіт — документи, зібрані в ході археографічних експедицій, публікувалися у “Матеріалах до історії української козаччини” в серії “Жерела до історії України-Руси. Матеріали до історії української козаччини. — Т. 1: Документи по рік 1631 / Зібрав І.Крип’якевич // Жерела до історії України-Руси. — Т. VIII. — Львів, 1908.; Т. 5: Акти до Хмельниччини 1648—1657 рр. / Зібрав і видав М. Кордуба // Там само. — Т. 12. — Львів, 1911. Не під титулом “Матеріалів” С.Томашівський у 1918 р. опублікував документи із ватиканських архівів, що стосувалися історії козаччини періоду Б.Хмельницького: Ватиканські матеріали до історії України / Зібрав і видав С.Томашівський. — Т. 1: Донесення римських нунціїв про Україну 1648—1657 рр. — Вип. 1. Тексти // Жерела до історії України-Руси. — Т. 16. — Львів, 1918. Також у 1994 р. Я.Федорук опублікував матеріали, зібрані В.Герасимчуком: *Герасимчук В. Матеріали до історії козаччини XVII віку. Василь Герасимчук: життя і творчість (1880—1944).* — Львів, 1994. — С. 3—132.

Сформовано нову наукову комісію — статистичну ... рішила завести й власне видавництво... — комісію заснували з метою збирання й опрацювання статистичних даних, “що давали би можливо повний і всебічний образ народного життя на нашій етнографічній території в австрійсько-угорській державі” (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 29. — С. 9—10).

Її не ослабили й втрати, які понесли ми в нечисленнім гурті наших членів за сей рік — за два 1905—1906 адміністративні роки померли дійсний член НТШ, український філософ В.Лесевич та звичайні члени В.Копитчак, А.Крижанівський, Р.Сембратович, І.Яворський (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 31. — С. 4).

А.Ф.

[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]

Публікується за виданням: [Грушевський М. Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.] // Хроніка НТШ. — Ч. 39. — Львів, 1909. — С. 1—5.

с. 353 ... (досить згадати саме мито, наложене неправно на наші видання)... — за умовами австро-російської митної угоди 1906 р., запроваджувалося високе мито на українську друковану продукцію, що надходила із Австро-Угорщини до Росії. Щоб скасувати це положення, українські послы Ю.Романчук і Т.Окуневський у 1907—1908 рр. безуспішно вносили відповідні інтерполяції до австрійського парламенту й уряду (Хроніка НТШ. — Львів, 1908. — Ч. 33. — С. 3). Натомість М.Грушевський у Києві та Санкт-Петербурзі невдало намагався змінити ситуацію на крає (Там само. — Львів, 1906. — Ч. 27. — С. 1—2; Ч. 28. — С. 2).

...два роки тому заложило свою книгарню в Києві... — 10 квітня 1907 р. Виділ товариства доручив М.Грушевському поклопотатися про відкриття книгарні в Києві. Спроба її заснування була безуспішною, позаяк місцева російська влада відмовлялася надати дозвіл. Фактично книги НТШ продавалися в книгарні редакції “Літературно-наукового вісника”, редактор якого Ф.Красицький домігся права її заснування (Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 30. — С. 4; 1908. — Ч. 33. — С. 2; Ч. 34. — С. 2).

...умову, уложену Науковим товариством в минувшім році з Видавничою спілкою, від якої воно перейняло для своїх книгарень її давніші видання і на будуче бере в розпродаж її видання... — угода укладена в зв’язку з тим, що Товариство провадило незадовільний книгообмін українською друкованою продукцією із провінційними книгарнями. Причина полягала в тому, що НТШ головним чином спеціалізувалося на виданні наукової літератури, яку місцеві розповсюдженці купували неохоче, та ще й за високу ціну. Товариство поставило мету оживити і наситити провін-

ційний книжковий ринок українською літературою. Щоб цього досягти, потрібно було закупити значну партію книжок, що здешевило б їх продаж гуртом місцевим розповсюджувачам, а відповідно і купівлю читачами. Домовленість із "Видавничою спілкою" на переконання членів товариства вирішило б проблему книгорозповсюдження, "від якого могла би давати звичайний книгарський рабат іншим книгарням, бо з комісованих рабатів мусить і собі щось узяти, а се було не малою гальмою при побираню книжок із книгарні провінціальними книгарнями" (Хроніка НТШ. — Львів, 1909. — Ч. 37. — С. 5).

...це більше через свій орган (перейнятий від Наукового товариства) "Літературно-науковий вістник"... — "ЛНВ" переданий Українсько-руській видавничій спілці у травні 1905 р. за рішенням виділу Товариства від 12 квітня ц. р. Підставою такого рішення стала незгода окремих членів НТШ з редакцією часопису щодо оцінки суспільно-політичних подій у Галичині. Детальніше див.: Фелонюк А. Коментарі // Грушевський М. Твори: У 50 т. — Т. 7. — Львів, 2005. — С. 665.

с. 354 З'явилися нові видавництва, як перший том корпусу матеріалів по історії козаччини... — йдеться про публікацію: Матеріали до історії української козаччини, видані під загальною редакцією М.Грушевського. Т. I: Документи по р. 1631. Зібрав і видав І.Крип'якевич // Жерела до історії України-Руси. — Львів, 1908. — Т. VIII.

... "Студії з поля суспільних наук" — нове видавництво, що має заступити собою давнішу "Часопись правничу і економічну", яка по виході X тому має перейти до новозаснованого "Правничого товариства"... — йдеться про видання: Студії з поля суспільних наук і статистики. — Львів, 1908. — Т. I.

Готується ряд томів корпусу до історії козаччини, особливо по історії Гетьманщини XVII—XVIII в. — фактично через нестачу фінансів побачили світ лише три томи: Матеріали до історії української козаччини. Т. 5: Акти до Хмельниччини 1648—1657 рр. / Зібрав і видав М.Кордуба // Жерела до історії України-Руси. — Т. 12. — Львів, 1911; Дневник Якова Марковича / Під ред. В.Модзалевського // Там само. — Т. XXII. — К.; Львів, 1913. У 1918 р. С.Томашівський опублікував документи із ватиканських архівів, що стосувалися історії козаччини періоду Б.Хмельницького: Ватиканські матеріали до історії України / Зібрав і видав С.Томашівський. — Т. 1: Донесення римських нунцій про Україну 1648—1657 рр. — Вип. 1. Тексти // Жерела до історії України-Руси. — Т. 16. — Львів, 1918.

А.Ф.

Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ

Лист Володимирської громади з 1324 р.

(Факсиміле листа й печатки)

Публікується за виданням: Грушевський М.С. Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки) // ЗНТШ. — Львів, 1906. — Т. LXXII. — Кн. IV. — С. 5—8. Латинський текст документа передруковано: Грушевський М.С. Історія України-Руси. — Львів, 1907. — Т. VI. — С. 225—226.

Опублікований М.Грушевським лист є найранішим документом, який свідчить про безпосередні торговельні зв'язки галицько-волинських земель із Фландрією. Наступну звістку про походження фламандського сукна (брюгського та поперінгського) знаходимо в переліку митних зборів, датованому серединою або другою половиною XIV ст., які складали на території між Торунем та Володимиром (Hansisches Ukrundenbuch. — Halle, 1882—1886. — Bd. 3. — S. 312—313).

ЗМІСТ

с. тексту с. ком.

<i>М.КАПРАЛЬ, А.ФЕЛОНЮК. Передреволюційне десятиліття великого історика України (1906—1916)</i>	<i>V</i>	
Розділ I. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
До біографії митрополита Онисифора Дівочки	3	590
З облоги Белза в 1352 р.	7	592
Одна з українських колекцій	8	593
Рожне поле	11	594
Студії з економічної історії України	13	596
Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	76	602
Байда-Вишневецький в поезії й історії	90	604
Сучасна вірша про неволю Вишневецького	116	606
До портрета Мазепи	120	607
Ще до портрета Мазепи.	122	608
Шведсько-український союз 1708 р.	123	609
Новий хозарський текст про війни Олега	135	610
Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.	140	611
Розділ II. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА	173	614
Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедри?		
Критична замітка	175	614
Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво	177	615
Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності	185	616
До питання про розселення в'ятчів. Кілька заміток з приводу новіших праць	192	621
Лопушанський "Святовид"	196	621
Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки	197	622
Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в.	217	624
Останні томи "Архива Юго-Западной России"	224	627
Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства	229	628
Нові гіпотези з історії староруського права. Критичні замітки з приводу праці К.Л.Геца	266	641
Новіша література по історії В[еликого] кн[язівства] Литовського. Критичний огляд	285	643
Короткий огляд української історії	303	647
Українська справа в її історичному розвитку	312	649
Глинський Михайло Львович	338	651
Гонта	340	654

Запоріжжя і Запорізька Січ (Січа)	342	656
[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]	350	657
[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]	352	658
Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ	355	659
Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки)	357	659
Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти	361	660
Три листи Волод[имира] Антоновича до Антонія Мйодушевського	364	662
Записка Гендльовіка про банатських запорожців	371	664
До історії Остриянинової еміграції. Постриження вдови Остриянина в Москві	372	664
Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р.	376	665
Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського братства. Признання кирило-мефодіївців	387	665
Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]	529	671
Передне слово [до: Свендцький І. Опис рукописів народного дому]	531	671
Передмова [до т. ХСІІ “Записок НТШ”]	533	673
Від комісії [Передмова до т. VIII “Жерел”]	534	674
Від комісії [Передмова до т. ХХІІ “Жерел”]	538	677
Розділ IV. НЕКРОЛОГИ	539	678
Богдан Бучинський. Посмертна згадка	541	678
Пам’яті Никандра Молчановського	543	680
Петро Голубовський. Некролог	550	684
Микола Дашкевич. 1852—† 20.I.1908	553	687
Пам’яті Володимира Антоновича	558	691
Кн[язь] Ян-Тадеуш Любомірський. (Некролог)	560	693
Ф. Леонтович—В. Ключевський—Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки)	562	694
В. І. Сергеевич. Посмертна згадка	568	701
Пам’яті Євгена Голубінського	570	702
Пам’яті Якова Шульгина	575	705
Пам’яті Миколи Лисенка. Промова Мих[айла] Грушевського	579	709
Іван Филевич. Некрологічна замітка	584	713
Костянтин Михальчук	587	716
Пам’яті Володимира Лозинського	589	719
КОМЕНТАРІ	590	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	720	
ПОКАЖЧИК	726	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	753	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 8

Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянин*

Здано на складання 21.02.2006. Підп. до друку 17.11.2006.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 62,56.
Умовн. фарбовідб. 62,98. Обл.-вид. арк. 55,00. Наклад 5000 прим.
Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 14. Зам. 432-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 8: Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”. — 2007. —
776 с.

ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-484-0 (т. 8).

Восьмий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1906—1916 рр. У томі вміщені численні історичні статті, огляди, рецензії, археографічні передмови та публікації вченого, некрологи й посмертні згадки про істориків, суспільних діячів — сучасників М.Грушевського.

Видання розраховане для істориків, етнографів, філологів та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)